

OSKAR KANECKI

Akademia Pomorska w Słupsku
Instytut Prawa i Administracji
e-mail: oskar.kanecki@apsl.edu.pl
ORCID: 0000-0001-9025-2970
DOI: 10.14746/cph.2022.1.3

Naruszenia porządku i prawa podczas obrad sejmików Wielkiego Księstwa Litewskiego w miejscach sakralnych (XVII–XVIII w.)

Podczas obradującego w latach 1565–1566 sejmu wileńskiego ówczesny hospodar Zygmunt August wyraził zgodę na utworzenie w Wielkim Księstwie Litewskim sejmików powiatowych, które funkcjonowałyby według koronnego wzorca¹. W 1569 r. ich działalność w obu państwach federacyjnej Rzeczypospolitej Obojga Narodów została potwierdzona przez sejm w Lublinie². XVII stulecie przyniosło jednak stosunkowo liczne przykłady wzruszania porządku podczas obrad³, a w XVIII w.

¹ M.K. Liubawskij, *Oczerk istorii litowsko-russkowo gosudarstwa do liublinskoj unii wkluczitielno*, Moskwa 1910, s. 261–262. Sejmiki w Wielkim Księstwie Litewskim zostały ustanowione w wydanym przez Zygmunta Augusta przywileju. Zob. A.E. Priesnjakow, *Litowsko-russkoje gosudarstwo w XIII–XVI ww.*, Minsk 2013, s. 242.

² *Zygmunt August król polski i wielki książę litewski utwierdza unię zawartą na sejmie między Koroną Polską a Wielkim Księstwem Litewskim* [w:] S. Kutrzeba, W. Semkowicz, *Akta unji Polski z Litwą*, Kraków 1932, s. 381.

³ J.W. Poczobut Odlanicki [*Pamiętnik Jana Władysława Poczobuta Odlanickiego (1640–1684)*], Warszawa 1877, s. 115–116, 121] stwierdził, że po tym, jak podczas obrad sejmiku relacyjnego wilkomierskiego w 1669 r. poróżnił się z cześnikiem wilkomierskim Władysławem Białozorem, zgromadzona szlachta podzieliła się na dwa stronnictwa i porwała do szabel. Ostatecznie konfrontacji udało się zapobiec. Rok później stanęła na sejmiku sprawa p. Massalskiego (syna podkomorzego grodzieńskiego), który pobił szanowanego w powiecie Samuela Szolkowskiego. Kiedy za oskarżanym ujął się jego sługa, niejaki p. Kurowski, zgromadzona szlachta zaczęła go bić szablami (prawdopodobnie płazami) „tak dalece, że już drugi pacierz za duszę jego mówili”. Pobitemu udało się mimo wszystko

jeden z obserwatorów z żalem stwierdził, że współcześni „najlepszą rzeczą to jest pokój wewnętrzny całego kraju znudzili sobie, usiłując go nieraz sami przez się gwałcić i zrywać”⁴. Na doświadczenie „po tylekroć na wielu sejmikach bezprawia, wioleńcy⁵ i kryminalów” utyskiwano również podczas sesji Trybunału Litewskiego w 1763 r.⁶ Zachowane relacje wskazują, że wśród popełnianych przestępstw znajdowały się nie tylko bójk⁷, ale nawet zabójstwa. Apelację od wyroku wydanego za dokonanie takiego właśnie czynu wpisano w 1780 r. do księgi grodzkiej lidzkiej⁸. Szczególnie niebezpieczne zjawisko stanowiły zajścia występujące w czasach bezkrólew⁹, często

z izby sejmikowej uciec. Zdaniem S. Niezabitowskiego (*Dzienniki 1695–1700*, oprac. A. Sajkowski, Poznań 1998, s. 183, 307) w 1690 r. na sejmiku relacyjnym nowogrodzkim „posłowie p. Frąckiewicz i p. Wojniłłowicz mało nie rozsiekani od szlachty”. Rok później w Nowogrodku „sejmik zaczął się od tumultu i szabel partyjnej kosickiej”, a odbywający się w tym samym miejscu sejmik gromniczny w 1698 r., zdaniem pamiętnikarza, „w wielkim hałasie odprawował się”. Burzliwy przebieg musiał mieć też sejmik deputacki miński w 1698 r. Jego dyrektor Krzysztof Zawisza ocenił go w swoim pamiętniku jako „dość żwawy”, na którym „na koń wsiadać i dobra sapieżyńskie grassować postanowiła szlachta, to się umiarkowało”. [K. Zawisza], *Pamiętniki Krzysztofa Zawiszy, wojewody mińskiego (1666–1721)*, oprac. J. Bartoszewicz, Warszawa 1862, s. 55.

⁴ Biblioteka Książąt Czartoryskich w Krakowie, rkps, sygn. 829, *Pamięć na rzecz potrzebną podczas bezkrólewia teraźniejszego 1764 roku*, k. 1.

⁵ Pomimo braku definicji pojęcia „wioleńcy” w konstytucjach sejmowych wydaje się, że tym szerokim znaczeniowo terminem określano „wywołanie tumultu, rozruchów, zwady”. Zob. A. Li-tyński, *Prawnokarna ochrona sądów szlacheckich w Polsce XVI–XVIII w.*, „Przegląd Prawa i Administracji” 1981, t. 15, s. 222–223.

⁶ Biblioteka Książąt Czartoryskich w Krakowie, rkps, sygn. 940a, *Opisanie dziejów wileńskich w Wilnie a die 14 ad diem 20 aprilis 1763*, k. 282; *Manifest przeciw sejmikowi i deputatom, 7 II 1763* [w:] *Akta sejmiku kowieńskiego z lat 1733–1795*, wyd. M. Jusupović, Warszawa 2019, s. 151. W tym samym roku Andrzej Middelton, Antoni Giesztor, Antoni Gemblicki, Adam Ligęza oraz Franciszek Paszkowski wnieśli do księgi grodzkiej manifest przeciwko sposobowi wyboru sędziów trybunalskich w Kownie. Według zachowanej relacji nastąpiło to „gwałtownie [...] w pokrzywdzeniu głosów wolnych szlacheckich”, co miało w rezultacie doprowadzić do reprezentowania tamtejszej szlachty przez osoby, które nie zjednały sobie „afektów braci”, a ponadto zostały pozbawione zasług i posiadłości w powiecie. Nie była to bynajmniej jedyna manifestacja oblatowana w grodzie kowieńskim, która podważała legalny przebieg obrad sejmiku gromnicznego. Zob. *Akt manifestu szlachty kowieńskiej przeciw sejmikowi, 7 II 1780* [w:] *Akta sejmiku kowieńskiego...*, s. 311–315.

⁷ A. Macuk, *Polackaje wajawodstwa u XVIII st. Wajawoda, szlacheckaja elita, sojmiki*, Minsk 2014, s. 108.

⁸ Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, rkps, zespół 351 (Archiwum Tyzenhauzów), sygn. G 681, *Apelacja do Trybunału Głównego W[ielkiego] X[ięstwa] Litewskiego od dekretu w r[oku] ter[azniejszym] 1780 m[iesi]ąca Xbra [grudnia – O.K.] 7 dnia zapadłego*, k. 5.

⁹ Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, rkps, zespół 344 (Archiwum Ostrowskich z Ujazdu), sygn. 0974, *Pozew, 1733 r.*, k. 17. Do tumultu z użyciem szabel doszło choćby w 1733 r. na sejmiku predelekcyjnym nowogrodzkim. Zob. także: A. Macuk, *Polackaje wajawodstwa...*, s. 124. W różnego rodzaju incydenty obfitowało też interregnum po śmierci Augusta III Wettyna. Szerzej o przebiegu obrad sejmików przedkonwokacyjnych w 1764 r.: O. Kanecki, *Sądy kapturowe Wielkiego Księstwa Litewskiego (1572–1764)*, Sopot 2020, s. 116–124.

wiążące się z rozdwojeniem obrad sejmikowych¹⁰. Przynajmniej do połowy XVII w. litewska szlachta stosunkowo rzadko zbierała się w kościołach, wybierając na miejsce swych zgromadzeń raczej zamki i dwory gospodarskie. Praktyka ta z biegiem lat zaczęła jednak ulegać zmianie¹¹. Interesująca pozostaje w związku z tym odpowiedź na pytanie o występowanie incydentów w obiektach sakralnych oraz podjęcie próby oszacowania ich częstotliwości.

W XVIII w. organizowanie posiedzeń sejmików Wielkiego Księstwa Litewskiego w różnego rodzaju miejscach religijnych nie należało już do rzadkości. Sam sejmik brzeski obradował „u dominikanów, jezuitów, bernardynów, augustianów oraz na przedmieściu Brześcia w kościele Świętej Barbary”¹². Podstawowych korzyści w przeprowadzaniu obrad sejmikowych w kościołach badacze zagadnienia upatrywali w ich rozmiarach. Były to bowiem jedne z nielicznych zadaszonych obiektów zdolnych do pomieszczenia przybyłej na sejmik szlachty¹³. Alternatywą pozostawały, znacznie skromniejsze pod względem wielkości pomieszczeń, zamki (dwory gospodarskie). Niekiedy wręcz wykorzystywano niewielką powierzchnię mieszczących się w nich izb sądowych, by podczas liczenia głosów zebranej szlachty pomijać zdanie tych, którzy nie mogąc się zmieścić w zamkowych wnętrzach, pozostawali przed budynkiem. Jeśli wierzyć treści jednej z protestacji, taka sytuacja miała miejsce w Trokach w 1647 r.¹⁴ Znaczącym argumentem przemawiającym za organizacją sesji sejmikowych w kościołach musiały być także względy ekonomiczne, zwłaszcza brak konieczności wznoszenia i bieżącego utrzymywania kosztownych budynków¹⁵. Tymczasem zamki były zarządzane przez miejscowych starostów, co według Wojciecha Kriegsei-

¹⁰ *Dopolnienie k sejmikowomu postanowleniju dworian briestkago wojewodstwa, 1764 r.* [w:] *Akty izdawajemyje Wilenskoju Archeograficzskoju Kommissieju*, t. IV: *Akty briestkago grodskago suda*, Wilna 1870, s. 569. Rozdwojenie sejmików przedkonwokacyjnych w 1764 r. potępiła szlachta brzeska. Jak sama przyznała, przyjęła tę informację „z przerażeniem serc i umysłów [...], nie bez żalu, boleści oraz zatrzwożenia i zadziwienia powszechnego”.

¹¹ A. Rachuba, *Wielkie Księstwo Litewskie w systemie parlamentarnym Rzeczypospolitej w latach 1569–1763*, Warszawa 2002, s. 86–87; A.B. Zakrzewski, *Sejmiki litewskie epoki Sejmu Wielkiego: między tradycją a innowacją* [w:] R. Šmigelskytė-Stukienė (red.), *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė: tarp tradicijų ir naujovių*, Vilnius 2014, s. 56; R. Jurgaitis, *Gdzie odbywały się obrady sejmiku wileńskiego w latach 1717–1795?* „Przegląd Nauk Historycznych” 2017, r. XVI, nr 2, s. 255. Zdaniem autora XVIII-wieczna praktyka organizowania sejmików w kościołach dla województwa wileńskiego stanowiła raczej wyjątek.

¹² D. Konieczna, *Ustrój i funkcjonowanie sejmiku brzeskolitewskiego w latach 1565–1763*, Warszawa 2013, s. 35.

¹³ W. Bednaruk, *Kościół św. Stanisława w Lublinie jako miejsce obrad sejmikowych*, „Kościół i Prawo” 2018, vol. 7 (20), nr 1, s. 9; R. Jurgaitis, *Gdzie odbywały się obrady sejmiku wileńskiego...*, s. 255.

¹⁴ I.I. Łappo, *Wielikoje Kniaźstwo Litowskoje wo wtoroj połowinie XVI stolietija. Litowsko-russkij powiet i jego sejmik*, Jurjew 1911, s. 559–560. Autor wskazuje na przypadki obradowania litewskich sejmików w kościołach już w XVI w.

¹⁵ W. Bednaruk, *Kościół św. Stanisława w Lublinie...*, s. 13.

seną mogło w pewien sposób krępować szlacheckie wolności¹⁶. Zdaniem Andrzeja Rachuby wybór katolickich świątyń osłabiał dodatkowo stanowisko protestantów. Obradowanie w kościołach rosieńskich miało dla przykładu ograniczać wpływ kalwinów¹⁷. Niekiedy wykorzystywano nawet incydenty sejmikowe do wytaczania dysydemtom procesów sądowych, choć – jak przyznał autor – przynajmniej w części przypadków stwarzali oni ku temu dogodne preteksty. Popularność organizowania litewskich sejmików w kościołach wzrosła dodatkowo w drugiej połowie XVII w. ze względu na zniszczenia tamtejszych zamków będące następstwem moskiewskiej okupacji¹⁸. Robertas Jurgaitis akcentował ponadto wygodę związaną z brakiem konieczności przemieszczania się po poprzedzającej obrady sejmikowe mszy¹⁹. Nie bez znaczenia pozostawał też sakralny charakter obiektów, który dawał, często złudną, nadzieję na łagodny przebieg zjazdów²⁰. Zachowane relacje dowodzą bowiem, że świątynie nie były w stanie powstrzymać hulaszczyczych zapędów szlachty. Różne przy tym bywały skutki jej bezprawnych działań. Niekiedy udawało się w ostatniej chwili zapobiec rozlewowi krwi, innym razem zgromadzenia kończyły się bójkami, strzelaninami, a nawet zabójstwami.

W 1699 r. wniesiono do księgi grodzkiej wileńskiej protestację przeciwko sędziemu grodzkiemu brasławskiemu Jakubowi Benettowi, który zabiegał na sejmiku brasławskim o godność deputata trybunalskiego, „mając wielkie obiekcje i kontradycje, zarzucane banicje i na przyszłe sądy główne trybunalne wyniesione pozwy”. Obawiano się w związku z tym orzekania przez Benetta we własnych sprawach. Gdy na znak sprzeciwu część szlachty opuściła kościół z protestacją, przychylny kandydatowi marszałek sejmikowy doprowadził do jego wyboru²¹.

Spokojnemu przebiegowi szlacheckich zgromadzeń zagrażały przede wszystkim przypadki sięgania po broń przez ich uczestników. Taka sytuacja miała miejsce w 1699 r. podczas obrad egzulanckiego sejmiku przedsejmowego smoleńskiego, który zebrał się w refektarzu klasztoru bernardynów w Wilnie. Kiedy część szlachty usiłowała opuścić miejsce posiedzenia w celu wniesienia protestacji, pełniący funkcję marszałka kasztelan smoleński Krzysztof Chrapowicki wraz z kilkoma towarzyszami

¹⁶ W. Kriegerseisen, *Sejmiki Rzeczypospolitej szlacheckiej w XVII i XVIII wieku*, Warszawa 1991, s. 71.

¹⁷ A. Rachuba, *Miejsca obrad sejmików Wielkiego Księstwa Litewskiego w latach 1569–1794* [w:] S.F. Sokal, A.M. Januszkiwicz (red.), *Parlamienskija struktury ulady u sistemie derżaunaga kirawannia Wialikaga kniastwa Litouskaga i Reczy Paspalitaj u XV–XVIII stagoddziach. Materyjaly miżnarodnaj naukowaj konfierencyi (Minsk – Nawagradak, 23–24 listapada 2007 g.)*, Minsk 2008, s. 189–190.

¹⁸ A.B. Zakrzewski, *Sejmiki litewskie epoki...*, s. 56; A. Rachuba, *Miejsca obrad sejmików...*, s. 185.

¹⁹ R. Jurgaitis, *Gdzie odbywały się obrady sejmiku wileńskiego...*, s. 255.

²⁰ A. Rachuba, *Wielkie Księstwo Litewskie...*, s. 87.

²¹ Archiwum Historyczne Państwa Litewskiego w Wilnie, rkps, fondas 21, ap. 1, nr 52, *Protestacja szlachty powiatu brasławskiego, 1699 r.*, k. 142–143.

zagroził im drzwi, grożąc wychodzącym szablą. Finalnie protestację podano do akt kilka dni później²².

Do incydentu doszło również w brzeskim kościele bernardynów w 1756 r. Jeszcze w przeddzień sesji sejmikowej wojewoda brzeski Karol Sapieha miał rozmyślać o sposobach uniknięcia przelewu krwi, jako że jedno ze stronnictw rozważało dobycie szabel. Jak stwierdził Marcin Matuszewicz, w dniu obrad pisarz ziemski [brzeski] [Paweł] Buchowiecki „biegał po kościele, animując szlachtę, aby się do szabel na braci moich rzucili”. W odpowiedzi pogroźki w jego stronę zaczął kierować pułkownik Piotr Paszkowski. Ostatecznie sejmik nie doszedł do skutku²³.

W 1785 r. oblatowano w aktach ziemstwa kowieńskiego laudum wskazujące jako wyłączne miejsce sesji sejmikowych kościoł bernardynów. Wyraźnie przy tym podkreślono, że chodzi o murowany budynek znajdujący się na placu zamkowym, a nie kościół na cmentarzu czy też kaplicę. To w tym właśnie miejscu, „w obecności ołtarza i po mszy świętej”, marszałek powiatowy miał rozpoczynać obrady. Uzasadniając podjęte postanowienie, wskazano, że w kowieńskim kościele odbywały się posiedzenia sejmikowe od najdawniejszych czasów²⁴. Wyboru dokonano pomimo świadomości silnych emocji wzbudzanych przez szlacheckie zgromadzenia i wynikającego stąd zagrożenia dla świątyni. Już w 1761 r. omal nie doszło do jej zbezczeszczenia, kiedy część zgromadzonej szlachty zwróciła się ku swoim adwersarzom „i tych ichmościów z ławkami obłamała, których *tandem* [ostatecznie – O.K.] samiż i.p. urzędnicy przeskoczywszy, od dalszego nieszczęścia salwowali [ratowali – O.K.] i między siebie wzięwszy [...] z kościoła wyprowadzili, a i.[mć] p.[anowie] senatorowie we drzwiach kościelnych stanąwszy, cały tumult *furentis* [wściekły – O.K.] [...] wstrzymywali i chcących *retro* [znowu – O.K.] do kościoła powracać nie dopuścili, a tak bez żadnego kryminału, boju i znaczniejszego kontemtu [hańby – O.K.] [...] obeszło się”²⁵.

Do rękoczynów miało dojść podczas odbywającego się w kościele dominikanów sejmiku brzeskiego w 1671 r. Zajście doprowadziło do zerwania obrad²⁶. Z zawartego w diariuszu Marcina Matuszewicza opisu przebiegu tego samego sejmiku w 1755 r.

²² D. Wićko, *Kampania przedsejmowa 1699 roku w Wielkim Księstwie Litewskim*, „Zapiski Historyczne” 2014, t. LXXIX, z. 2, s. 35; J.A. Chrapowicki, *Diariusz*, cz. II: *Lata 1665–1669*, oprac. A. Rachuba, T. Wasilewski, Warszawa 1988, s. 375.

²³ M. Matuszewicz, *Diariusz życia mego*, t. 1: *1714–1757*, Warszawa 1986, s. 628–629; A. Macuk, *Baracba magnackich grupowak u WKL (1717–1763 gg.)*, Minsk 2010, s. 409; A. Rachuba, *Miejsca obrad sejmików...*, s. 197.

²⁴ *Akt laudum w sprawie miejsca sejmików, 8 II 1785* [w:] *Akta sejmiku kowieńskiego...*, s. 393; W. Kriegseisen, *Sejmiki Rzeczypospolitej szlacheckiej...*, s. 53. Autor przypuszcza, że w miastach takich jak Wilno dysydenci mogli przed zagajeniem obrad sejmikowych udawać się do świątyni swojego wyznania.

²⁵ *Relacja z sejmiku, 9 II 1761* [w:] *Akta sejmiku kowieńskiego...*, s. 139.

²⁶ K. Bobiatyński, *W walce o hegemonię. Rywalizacja polityczna w Wielkim Księstwie Litewskim w latach 1667–1674*, Warszawa 2016, s. 131–132.

wynika natomiast, że próba zajęcia miejsca przeznaczonego dla marszałka tego gremium przez przedstawiciela jednego z rywalizujących stronnictw doprowadziła do zamieszek. Kiedy próbujący uspokoić sytuację pamiętnikarz wbiegł do kościoła augustianów, dostrzegł duszonego już pretendenta do objęcia tej funkcji. Jak relacjonował: „ledwom się do Kurowieckiego przedarł i prośbą, i mocą wyrwałem go z rąk duszących i na bok ledwo już dyszącego wyprowadziłem”. W tym samym czasie obok kościoła zaczęła się potyczka, w której rany miało odnieść kilkunastu jej uczestników²⁷. Trzy lata później, podczas sejmiku gospodarskiego odbywającego się w kościele bernardynów w Brześciu Litewskim, „tumult się zaczął. Zaraz szlachta Buchowieckiego, koniuszego brzeskiego, junaka wołyńskiego zaczęła szarpać, a Sosnowski pisarz zaraz z kościoła wyszedł do zakrystii”. Zamieszanie udało się wprawdzie opanować, jednak sejmik ostatecznie został zerwany. Co znamienne, po poprzedzającej jego obrady mszy wyniesiono do zakrystii hostię, najwyraźniej spodziewając się możliwości jej profanacji²⁸. O skali naruszeń porządku świadczy fakt, że była to stosunkowo częsta praktyka²⁹.

Rozpoczęcie w 1784 r. przez marszałka kowieńskiego Ignacego Zabiełłę sesji sejmiku deputackiego w kościele bernardynów w Kownie spotkało się z bardzo gwałtowną reakcją. Marszałkowi zarzucano, iż uczynił to w „na miejscu ani z prawa, ani ze zwyczaju dekretami trybunalskimi potwierdzonego nieprzyzwoitym”³⁰. Opór budziło ponadto niedopuszczenie części zgłaszanych do funkcji deputackiej kandydatur. Pośród tych przyjętych mieli się natomiast znaleźć p. [Antoni] Domejko „o wieloliczne gwałty, najazdy, z których i kryminały wyniknęły, oprocesowany” oraz nieosiadły w powiecie aplikant palestry p. [Ignacy Dołęga] Piskorski. Obaj należeli do zwolenników Zabiełłów i Kossakowskich. Wybór na sędziów trybunalskich ich adherentów wzbudził w pozostałych taki gniew, że „pod kościołem

²⁷ M. Matuszewicz, *Diariusz życia mego*, t. 1, s. 468.

²⁸ M. Matuszewicz, *Diariusz życia mego*, t. 2: 1758–1764, Warszawa 1986, s. 10; W. Kriegseisen, *Sejmiki Rzeczypospolitej szlacheckiej...*, s. 53–54.

²⁹ A. Rachuba, *Wielkie Księstwo Litewskie...*, s. 87; M. Matuszewicz, *Diariusz życia mego*, t. 1, s. 628.

³⁰ Archiwum Główne Akt Dawnych, zespół 355 (Archiwum Radziwiłłów z Nieborowa), rkps, sygn. 890, *Manifestacja, Kowno, 1784 r.*, 3. Przypadek ten uzmysławia, jak bardzo ocena roli spełnianej przez obiekty sakralne zależała od stanowiska politycznego. Józef Kossakowski odnosił się bowiem w swoich pamiętnikach do tego samego kościoła bernardynów w Kownie jako do miejsca „od najdawniejszych czasów używanego do sejmików”. Zob. [J. Kossakowski], *Pamiętniki Józefa Kossakowskiego biskupa inflanckiego 1738–1788*, wyd. A. Darowski, Warszawa 1891, s. 175; M. Jusupović, *Funkcjonowanie kowieńskich sejmików gospodarskich po reformach sejmu niemego*, „Kwartalnik Historyczny” 2020, vol. 127, nr 4, s. 861. Zdaniem autorki sejmiki kowieńskie odbywały się najczęściej w kościele lub w klasztorze bernardynów; eadem, *Problem legalnego miejsca sejmików jako element rywalizacji politycznej na przykładzie sejmików kowieńskich za panowania Stanisława Augusta*, „Przegląd Wschodni” 2018, t. XIV, z. 4 (56), s. 843; S. Kościalkowski, *Antoni Tyzenhauz podskarbi nadworny litewski*, t. I, Londyn 1970, s. 129. Nie zawsze przy tym miejsce obrad było uważane przez samą szlachtę za najistotniejszą z okoliczności przemawiających za legalnością sejmiku.

i w bramie cmentarza nieustanny z ręcznych strzelb, muszkietów i pistoletów trwał ogień³¹.

Często bójki kończyły się doznanymi przez ich uczestników urazami. W 1764 r. z powodu starcia sejmikującej szlachty zamknięto nawet kościół jezuicki w Orszy. Obrażenia odniosło wówczas co najmniej kilku uczestników zajścia³². Do profanacji miejsc kultu dochodziło niekiedy bezpośrednio po zakończeniu posiedzenia sejmiku. Jeden z tego rodzaju incydentów miał miejsce w Trokach w 1773 r., kiedy tamtejsi Karaimi obrazili w jakiś sposób uczestniczące w obradach sejmikowych stronnictwo, na którego czele stał Ignacy Skinder. Zaistniała sytuacja doprowadziła do zamieszek w mieście, po czym urażona szlachta „zbrojna w szable, siekiery i drągi, napadła na synagogę karaimską, łamiąc drzwi, odbijając zamki, rąbiąc stół, na którym się kładnie [sic! – O.K.] przykazanie Boże i zabierając bożnicze pieniądze, argenterie [srebra – O.K.] i dalsze kosztowności [...] Zabierano i darto xięgi stare z wieku XVI i XV, odpisy pięcioxięgu na pergaminowych zwojach [...]; rąbano ławki, oddzierano od ścian tarcice [deski – O.K.], bijąc broniących domu Bożego Karaimów”. W odpowiedzi na rozruchy wójt Abraham Łabanos wystąpił o przeprowadzenie przez woźnego obdukcji, po czym pozwał występłą szlachtę do sądu. Samo zajście Władysław Syrokomla ocenił jako rzadki przykład szlacheckiej swawoli, której ofiarą padli Karaimi³³. W rzeczywistości jednak nie był to przypadek odosobniony. Na trocką kienesę napadnięto bowiem również podczas obrad sejmiku gospodarskiego w 1725 r.³⁴

Do jeszcze poważniejszego w skutkach ekscesu doszło na Żmudzi w 1697 r. Wtedy bowiem, w trakcie odbywającej się w kościele sesji sejmiku gromnicznego, niejaki p. Narkiewicz dopuścił się znieważenia domu Kryszpinów, czego zresztą żałował i usiłował nawet publicznie odwołać wypowiedziane słowa oraz przeprosić urażonych. Na nic się to zdało, gdyż rozgniewana szlachta, dobywając szabel, nie dopuściła go do głosu. By uniknąć rozlewu krwi, przewodniczący obradom podskarbi wielki litewski Benedykt Sapieha postanowił zamknąć Narkiewicza w zakrystii. Napastnicy wtargnęli jednak do pomieszczenia i zabili ukrywającego się w nim szlachcica. Zaistniałe wydarzenia nie zrobiły najwyraźniej wrażenia na pamiętnikarzu Krzysztofie Zawiszy, który skomentował je jedynie słowami: „taka nagroda tym, co się na honory, zacność i urodzenie targają”³⁵.

³¹ Archiwum Główne Akt Dawnych, zespół 355 (Archiwum Radziwiłłów z Nieborowa), rkps, sygn. 890, *Manifestacja, Kowno, 1784 r.*, k. 2-3.

³² T. Szwaciński, *Sejmiki poselskie przed konwokacją 1764 r.*, „Kwartalnik Historyczny” 2006, r. 113, nr 1, s. 37.

³³ W. Syrokomla, *Wycieczki po Litwie w promieniach od Wilna*, Wilno 1857, s. 80–81.

³⁴ A.B. Zakrzewski, *Sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego XVI–XVIII w. Ustrój i funkcjonowanie: sejmik trocki*, Warszawa 2000, s. 129.

³⁵ [K. Zawisza], *Pamiętniki Krzysztofa Zawiszy...*, s. 188. Według relacji Krzysztofa Zawiszy „Narkiewicza na kawalki rozsiekali drobnusieńkie”.

Już samo przeprowadzanie w murach kościelnych obrad sejmikowych wiązało się dla duchownych z koniecznością utrzymania w świątyni czystości, jak również zapewnienia stosownego oświetlenia³⁶. Dodatkowy koszt stanowiły dla nich wyrządzone przez szlachtę zniszczenia. Wobec powtarzających się zająć nie dziwi, że w 1761 r. uchwalono w Kownie lokalny podatek przeznaczony na pokrycie powstałych szkód. Straty wynikłe z sesji sejmikowych wynagrodzono zakonnikom w Kownie również w 1767 r., a ponownie już rok później, kiedy tamtejszy sejmik obciążył okoliczne dwory daniną „księżom bernardynom konwentu [klasztoru – O.K.] kowieńskiego za corocz[n]e odprawowanie w onychże kościele sejmików [...] (*in vim* [siłą – O.K.] przez nieostrożność udziałanych [...] w ławkach szkód)”. Kolejne tego rodzaju zobowiązanie zostało nałożone na kowieńską szlachtę w 1770 r.³⁷ Przekazywanie zakonnikom sum pieniężnych w związku z udostępnianiem na obrady sejmikowe zarządzanych przez nich budynków nie miało charakteru incydentalnego. W 1698 r. szlachta brzeska wręczyła w tym właśnie celu 1000 zł augustianom³⁸. Zakonnikom tym przyznawano również rekompensatę za zniszczone podczas zjazdów sejmikowych ławki, co nastąpiło w 1711³⁹ i 1718 r., kiedy obowiązkiem jej wyegzekwowania obciążono pisarza grodzkiego⁴⁰. Do kwestii należności na rzecz augustianów za uszkodzenia ław kościelnych powrócono następnie w 1722⁴¹ i 1726 r.⁴² Mimo wszystko, by nie dopuścić do bezczeszczenia świątyń, biskup wileński Ignacy Massalski zabronił w 1786 r. pod karą interdyktu⁴³ organizowania obrad sejmikowych w podlegających jego jurysdykcji kościołach i klasztorach. Jak stwierdził: „domy Boże przez światowe mowy, krzyki, a nawet przez rękoczynny są ranione”⁴⁴. Zapewne to właśnie postanowienie zmusiło w 1786 r. szlachtę kowieńską do przeprowadzenia wyboru posłów na pobliskim cmentarzu. Zebrani przyznali

³⁶ Archiwum Państwowe w Lublinie, Klasztor Trynitarzy w Lublinie, rkps, sygn. 13, *Prośba trynitarzy lubelskich kierowana do lokalnej szlachty o pokrycie wydatków związanych z odbywającymi się w kościele obradami sejmików*, k. 1.

³⁷ *Laudum dla bernardynów, 11 II 1768* [w:] *Akta sejmiku kowieńskiego...*, s. 226; M. Jusupović, *Funkcjonowanie kowieńskich sejmików gospodarskich...*, s. 863; eadem, *Problem legalnego miejsca sejmików...*, s. 843.

³⁸ A. Rachuba, *Wielkie Księstwo Litewskie...*, s. 90; idem, *Miejsca obrad sejmików...*, s. 194.

³⁹ M.T. Wójciuk, *Przemoc, presja, przekupstwo i konflikty na sejmikach brzeskim i pińskim w dobie saskiej w świetle pamiętników i korespondencji*, „*Wschodni Rocznik Humanistyczny*” 2009, t. VI, s. 123.

⁴⁰ *Postanowienie dworian brianskiego wojewodstwa na sejmikie przedsejmowom, 1718 r.* [w:] *Akty izdawajemyje Wilenskoju Archeograficzekoju Kommissieju*, t. IV, s. 431.

⁴¹ *Postanowienie dworian brianskiego wojewodstwa na gospodarskom sejmikie, 1722 r.* [w:] *Akty izdawajemyje Wilenskoju Archeograficzekoju Kommissieju*, t. IV, s. 442.

⁴² *Postanowienie dworian brianskiego wojewodstwa na srietienskom sejmikie gospodarskom, 1726 r.* [w:] *Akty izdawajemyje Wilenskoju Archeograficzekoju Kommissieju*, t. IV, s. 447.

⁴³ Zakazu udzielania sakramentów i odprawiania nabożeństw.

⁴⁴ Cyt. za: T. Kasabuła, *Ignacy Massalski biskup wileński*, Lublin 1998, s. 415; zob. także: A.B. Zakrzewski, *Sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego...*, s. 32.

bowiem w jednym z dokumentów sejmikowych: „do kościoła ichmościów księży bernardynów zebrać się chcieliśmy”, po czym dodali: „mocą pasterskiej woli przez inhibicją, czyli interdykt, kościół tychże ichmościów księży bernardynów zamknięty naleźliśmy”⁴⁵. Już jednak konstytucja sejmowa w 1791 r. przewidywała organizację sejmiku w kowieńskim kościele parafialnym⁴⁶.

Wobec praktyki rozdawania sesji sejmikowych niejednokrotnie zdarzały się przypadki równoległych zgromadzeń podzielonych sejmików gromnicznych, a w konsekwencji wykorzystywania na obrady sejmikowe zarówno obiektów świeckich, jak i świątyn. Praktyka ta prowadziła jednak czasem do wybierania dwóch kompletów deputatów delegowanych na sesje Trybunału, do czego doszło choćby w 1699 r. w Nowogródku. Jeden z sejmików odbywał się wówczas na zamku, a drugi w kościele jezuitów. Decyzję o dopuszczeniu do sądenia pierwszej z wymienionych reprezentacji podjął wówczas Sąd Główny. Deputatom kościelnym polecono powrócić do domów. Jeszcze przed złożeniem podpisów pod dokumentami sejmikowymi konkurujący o funkcję sędziowską podczas obrad na zamku przedstawiciele dwóch stronnictw dobyli szabel. Tym razem nie doszło jednak do przelewu krwi⁴⁷. Zapobieżenie podobnemu podziałowi sejmiku pińskiego w 1764 r. doprowadziło przypuszczalnie do wręczenia franciszkanom kwoty 100 zł w zamian za zamknięcie przed szlachtą refektarza. Klasztor miał bowiem stanowić zwyczajowe miejsce obrad sejmikowych, tymczasem jedno ze stronnictw dążyło do przeniesienia ich na zamek⁴⁸.

Innym razem, jak stanowił kredens wręczony w 1785 r. kowieńskim deputatom do Trybunału, starosta powiatu kowieńskiego Michał Pac postanowił przed zgromadzeniem wznieść dla wygody przybyłych izbę sądową na terenie zamku. Zgodnie z zawartą w dokumencie relacją przedstawiciele rodu Zabiellów „wespół z partią swoją i z poddanymi w ognisty oręż i w siekiery opatrzonemi” w nocy poprzedzającej datę zjazdu dokonali jej dewastacji, a w dniu obrad o godzinie 9.00 rano zaatakowali kancelarię grodzką przysposobioną na stancję lokalnych urzędników (m.in. podkomorzego i starosty). Dowodząc około setką osób uzbrojonych w nabitą broń palną, Michał i Jerzy Zabiellowie grozili podkomorzemu śmiercią, a następnie za pośrednictwem posłańca oświadczyli zebranym w kancelarii, że nie wpuszczą ich na zamek, po czym konsekwentnie zagrodzili do niego dostępu nie tylko urzędni-

⁴⁵ *Kredens dla posłów na sejm ordynaryjny, 21 VIII 1786* [w:] *Akta sejmiku kowieńskiego...*, s. 424–425. A. Rachuba (*Miejsca obrad sejmików...*, s. 186) stwierdził, że obrady litewskich sejmików na cmentarzach, w przeciwieństwie do ich koronnych odpowiedników, należały do rzadkości, zaś edykt biskupa Massalskiego z 1786 r. nie został mimo wszystko zrealizowany (ibidem, s. 197).

⁴⁶ *Rozkład województw, ziem i powiatów z oznaczeniem miast, a w nich miejsc konstytucyjnych dla sejmików w prowincjach koronnych i Wielkiego Księstwa Litewskiego* [w:] *Volumina Legum*, t. IX, Kraków 1889, s. 332.

⁴⁷ S. Niezabitowski, *Dzienniki 1695–1700...*, s. 223.

⁴⁸ Biblioteka Książąt Czartoryskich w Krakowie, rkps, sygn. 839, *Diariusz sejmików pińskich antekonwokacyjnych, 1764 r.*, k. 44.

kom, ale i wszystkim przybyłym⁴⁹. Z obawy o własne życie i zdrowie zaatakowani zdecydowali o rozpoczęciu obrad sejmikowych pod prezydencją podkomorzego w kancelarii grodzkiej. W tym też miejscu wyłoniono w 1785 r. deputatów trybunalskich⁵⁰. Zgoła odmiennie przebieg tych wydarzeń opisał w swoim pamiętniku Józef Kossakowski. Stwierdził on bowiem, że starosta Michał Pac postawił na zamku szopę do sejmikowania bez wiedzy i zgody powiatowej szlachty oraz z naruszeniem dotychczasowej praktyki gromadzenia się w kościele bernardynów. Wzniesienie nowej konstrukcji część z obecnych miała natomiast poczytywać za starania zmierzające do rozdwojenia sejmiku. Pamiętnikarz potwierdził zniszczenie szopy z inicjatywy Michała Zabieli, dodając, że w związku z uznaniem jej budowy za bezprawną zreagowano manifestacją. Zagrozenie przez stronników Zabieliów drogi do zamku Kossakowski tłumaczył chęcią zapobieżenia podwójnym obradom. Oponenci byli jednak jego zdaniem zapraszani do wspólnych rozmów. Pomimo tego podkomorzy Tomasz Wawrzecki i starosta Michał Pac, „zamknawszy się we własnej stancji i z niej nie wychodząc, sejmikowali trzy dni, tam deputatów [...] obierali, manifesta kłamliwe pisali”⁵¹. Zdaniem pamiętnikarza podczas posiedzenia miało dojść do podrabiania podpisów nieobecnej szlachty, a zgromadzeni ostatecznie „uciekli do Warszawy wtenczas, kiedy marszałek [kowieński, Ignacy Zabiello – O.K.] publicznie w kościele księży bernardynów swoje odbywał sejmiki, ze wszech miar legalne”⁵². Sejmik kowieński w 1785 r. ostatecznie uległ podziałowi, w wyniku którego dokonano wyboru podwójnej liczby sędziów trybunalskich. Spór rozstrzygnął dekretem dopiero Sąd Główny. Dopusił on do orzekania pierwszy z wyłonionych składów (sędziego ziemskiego Piotra Zawiszę i podkomorzego Tomasza Wawrzeckiego)⁵³. O rozdwojeniu sejmiku deputackiego w Kownie wspominał ponadto biskup wileński Ignacy Massalski. Wśród uczestników pierwszego zgromadzenia wymienił on urzędników i osiadłą powiatową szlachtę (obywateli), natomiast drugie mieli tworzyć „strzelcy nadworni uzbrojeni i z innych w[ojewó]dztw dobrane gromady”⁵⁴.

⁴⁹ Nie był to odosobniony przypadek otoczenia miejsca obrad sejmikowych wojskiem. Do takiej sytuacji doszło również w 1699 r. w Grodnie. Zob. Archiwum Historyczne Państwa Litewskiego w Wilnie, rkps, fondas 21, ap. 1, nr 52, *Protestacja szlachty powiatu grodzieńskiego, 1699 r.*, k. 122v.

⁵⁰ *Kredens dla deputatów na Trybunał Główny W.Ks.L., 7 II 1785 [w:] Akta sejmiku kowieńskiego...*, s. 383; *Manifest szlachty kowieńskiej przeciw działaniom sejmiku, 9 II 1785*, ibidem, s. 408–410; M. Jusupowicz, *Funkcjonowanie kowieńskich sejmików gospodarskich...*, s. 862; eadem, *Problem legalnego miejsca sejmików...*, s. 845–846.

⁵¹ Protesty te ponoć następnie powielono i rozpowszechniono wśród szlachty.

⁵² [J. Kossakowski], *Pamiętniki Józefa Kossakowskiego...*, s. 175–176; *Kredens dla deputatów na Trybunał Główny W.Ks.L., 7 II 1785 [w:] Akta sejmiku kowieńskiego...*, s. 387–389. Deputatami zostali wówczas wybrani łowczy kowieński Jan Rafał Szymkowski i chorąży husarski Michał Meysztowicz.

⁵³ A. Rachuba (red.), *Deputaci Trybunału Głównego Wielkiego Księstwa Litewskiego 1697–1794*. Spis, Warszawa 2004, s. 367–368.

⁵⁴ Cyt. za: A.B. Zakrzewski, *O niektórych aspektach kultury politycznej sejmików litewskich XVIII wieku* [w:] A. Stroynowski (red.), *Kultura parlamentarna epoki staropolskiej*, Warszawa 2013, s. 288.

Jedną z zasadniczych przeszkód w dyscyplinowaniu uczestników sesji sejmikowych było nadużywanie alkoholu. Biorący udział w posiedzeniu sejmiku mińskiego w 1666 r. Jan Antoni Chrapowicki odnotował, że po przybyciu senatorów „pijani młodzi bracia uczynili srogi okrzyk, że długo była sroga konfuzyja”. Spokojny przebieg zgromadzenia zakłóciła jeszcze tego samego dnia obecna na podwórzu czeladź żołnierska, która nie poprzestając na okrzykach, zaczęła rzucać kamieniami. Część z nich wpadała na stoły obrad. Posiedzenie musiano odłożyć do następnego dnia⁵⁵. Od pijaństwa nie odstępowano nawet w miejscach sakralnych. Zgodnie z relacją pamiętnikarską Stefana Franciszka Medekszy przynajmniej pierwsza (zerwana) z dwóch sesji sejmiku kowieńskiego w 1685 r., na których w sumie spożyto ponad 60 beczek piwa i ponad 3 beczki gorzałki anyżkowej, odbyła się w kościele bernardynów⁵⁶. Stanisław Niezabitowski przyznał natomiast na kartach swych *Dzienników*, że po zarządzonej przerwie w obradach sejmiku relacyjnego nowogródzkiego w listopadzie 1697 r. „z[e] szlachtą pić i bawić przyszło”⁵⁷.

W jednym z punktów pochodzącej z 1764 r. instrukcji sejmiku grodzieńskiego podniesiono konieczność prawnego uregulowania kwestii porządku i bezpieczeństwa sejmików⁵⁸. Podejmowane wcześniej próby unormowania powyższej kwestii przez sejm kończyły się niepowodzeniami wynikającymi z dysfunkcyjności tej instytucji⁵⁹. Uchwalona w 1768 r. konstytucja sejmowa zatytułowana „Porządek sejmikowania” zrównywała zasady bezpieczeństwa obowiązujące w trakcie prac sejmików z tymi, które pozostawały właściwe sesjom sądowym⁶⁰. Osoba wzniecająca w tym czasie zamieszki (tumult), dopuszczająca się poranienia, a zwłaszcza zabójstwa kogokolwiek z przybyłych miała odpowiadać już pierwszego dnia podczas najbliższej kadencji sądu ziemskiego lub grodzkiego⁶¹. Na zakres obrażeń odnoszonych przez

⁵⁵ J.A. Chrapowicki, *Diariusz*, s. 101.

⁵⁶ [S.F. Medeksza], *Stefana Franciszka z Prósza Medekszy Sekretarza Jana Kazimierza, Sędziego Ziemskiego Kowieńskiego księga pamiętnicza wydarzeń zaszyłych na Litwie 1654–1668*, wyd. W. Seredyński, Kraków 1875, s. 11.

⁵⁷ S. Niezabitowski, *Dzienniki 1695–1700...*, s. 174.

⁵⁸ *Instrukcja dworzan gorodnienskago powiata deputatam otprawlaiemym na sejm w Warszawie, 1764 r.* [w:] *Akty izdawajemyje Wilenskoju Archeograficzseskoju Kommissieju, t. VII: Akty gorodnienskago grodzkago suda*, Wilna 1874, s. 338.

⁵⁹ A.B. Zakrzewski, *Sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego...*, s. 129–130.

⁶⁰ Zgodnie z uchwaloną w 1611 r. konstytucją „Opatrzanie bezpieczeństwa sądów” postanowiono o rozszerzeniu zasad bezpieczeństwa właściwych dla Trybunału na pozostałe sądy. Zob.: *Konstytucje sejmu walnego koronnego w Warszawie roku MDCXI, dnia dziewiętego listopada* [w:] *Volumina Constitutionum*, t. III: 1611–1640, vol. 1: 1611–1626, Warszawa 2010, s. 17.

⁶¹ *Konstytucje sejmu extraordinaryjnego w Warszawie roku 1767 dnia piątego października złożonego i zaczętego, a z limitacji i prorogacji w roku 1768 dnia piątego marca, przy rozwiązaniu Konfederacji Generalnej Koronnej i Wielkiego Księstwa Litewskiego zakończonogo, ex consensu Ordinum totius Reipublicae ustanowione* [w:] *Volumina Legum, przedruk zbioru praw staraniem XX. Pijarów w Warszawie, od roku 1732 do roku 1782, wydane, t. 7, Petersburg 1860*, s. 294.

uczestników rozruchów sejmikowych negatywnie wpływał szlachecki zwyczaj przypasywania do boku broni białej. O wnoszeniu do miejsc obrad szabel świadczą liczne relacje pamiętnikarskie. Tymczasem łatwość ich zdobycia w krytycznych momentach prowadziła do poważnych konsekwencji. O ile jednak konstytucja sejmu konwokacyjnego z 1764 r. zatytułowana „Bezpieczeństwo sejmików” zabraniała wszczynania bójek, jakichkolwiek wioleń, rozdawania sejmików, sprowadzania na nie żołnierzy, uczestniczenia w nich z bronią palną, w zbrojach, pancerzach, jak również w kaftanach zbrojnych, o tyle w żaden sposób nie sankcjonowała praktyki brania udziału w sesjach sejmikowych z szablą przy boku⁶². Regulacje takie nie były jednak zaskakujące, zważywszy na dopuszczalność zabierania broni białej na posiedzenia sądów szlacheckich, a nawet Trybunału⁶³. Najwyraźniej nie zawsze pozostawały one też wystarczająco skuteczne, skoro szlachta inflancka przypominała w 1788 r. wielokrotnie powtarzane podczas obrad sejmowych prośby, „ażeby elekcyjne po województwach i powiatach sejmiki [...] od tumultów i zabójstwa były chronione”⁶⁴, a szlachta kowieńska polecała w tym samym czasie swoim posłom podjęcie starań, aby „prawo o porządku sejmikowania [...] od wszelkiej kontradycji [sprzeczności – O.K.], zamętów i wybiegów było oczyszczone i jaśniej wyłożone, stając się silną zaporą przemocy, intryg [...]”⁶⁵.

Ostateczna ocena zakresu naruszeń porządku podczas obrad sejmikowych toczonych w obiektach sakralnych wymaga uwzględnienia kontekstu sytuacyjnego. Szlacheckie zgromadzenia były bowiem miejscem ścierania się nierzadko skrajnie zróżnicowanych stanowisk i tym samym stawały się areną sporów politycznych. Skupiały przy tym liczną szlachtę zabiegającą zarówno o realizację interesów własnych, jak i tych właściwych reprezentowanemu stronnictwu. Na liczbę występów wpływała również znacząca częstotliwość zjazdów. Ponadto w wielu relacjach z obrad sejmikowych pojawiają się informacje o ich spokojnym przebiegu⁶⁶, zachowaniu porządku⁶⁷, zgodności stanowisk przybyłej szlachty⁶⁸, osiągnięciem konsensu-

⁶² *Konstytucje Wielkiego Xięstwa Litewskiego na tejsze konfederacji generalnej* [w:] *Volumina Legum*, t. 7, s. 89.

⁶³ A. Lityński, *Prawnokarna ochrona sądów szlacheckich...*, s. 217.

⁶⁴ *1788 m. rugpjūčio 18 d. Livonijos seimelio instrukcija* [w:] R. Jurgaitis, A. Stankevič, A. Verbickienė (red.), *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės seimelių instrukcijos (1788–1790)*, Vilnius 2015, s. 371.

⁶⁵ *1788 m. rugpjūčio 18 d. Kauno pavieta seimelioinstrukcija* [w:] R. Jurgaitis, A. Stankevič, A. Verbickienė (red.), *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės...*, s. 143.

⁶⁶ *Z Kowna d. 9 Februarii*, „Kuryer Polski”, Warszawa 1756, nr 136; zob. także: S. Niezabitowski, *Dzienniki 1695–1700...*, s. 305; A.S. Radziwiłł, *Pamiętniki o dziejach w Polsce*, t. 1: 1632–1636, oprac. A. Przyboś, R. Żelewski, Warszawa 1980, s. 102.

⁶⁷ Biblioteka Książąt Czartoryskich w Krakowie, rkps, sygn. 879, *Laudum sejmiku mińskiego, 7 lutego 1785 r.*, k. 299.

⁶⁸ Archiwum Historyczne Państwa Litewskiego w Wilnie, rkps, fondas 21, ap. 1, nr 91, *Laudum sejmiku wileńskiego, Wilno, 18 marca 1733 r.*, k. 164.

sie⁶⁹ czy przynajmniej o umiejętności powstrzymania emocji mimo „hałasów”⁷⁰ i stosowania niewybrednego słownictwa⁷¹. Przykład rozbieżnego sposobu przedstawiania intencji uczestników sejmiku kowieńskiego w 1785 r. dowodzi natomiast, że przy ostatecznej interpretacji zachowanych przekazów należy wziąć pod uwagę polityczne zaangażowanie autorów pamiętników i twórców manifestacji. Zróżnicowane opisy nie podważają jednak występowania incydentów, a wymienionych okoliczności nie sposób poczytywać za usprawiedliwienie strzelanin i bójek mających miejsce podczas sesji sejmikowych. Zakłócania ich przebiegu nie były w stanie powstrzymać w Wielkim Księstwie Litewskim nawet miejsca kultu religijnego. O skali problemu najlepiej świadczą uchwalane cyklicznie podatki na pokrycie wyrządzonych w świątyniach szkód, jak również zamknięcie przez biskupa wileńskiego klasztorów i kościołów na czas obrad sejmikowych. Dodatkowo problem utrzymania porządku w tym czasie stał się przedmiotem debat sejmowych. Właściwości szlacheckiego życia politycznego bywały zresztą krytykowane już przez XVIII-wiecznych twórców. Dążący do reform Maurycy Franciszek Karp w niezwykle werystycznym opisie stwierdził, że uczestnicy sejmików nierzadko „lżą się najohydliwszemi słowy, zgrzytają, biorą się do oręża [...] rzeź nastaje, ten szuka odciętego nosa, ten odkrojonego maca ucha, ów palce rozsypane zbiera, tamtego krzywemi po twarzy piętnują krysami, owemu żelazo aż do mózgu przepadłszy, i potężną w pustej rozumu głowie otworzywszy dziurę, pijaną wypiera duszę. Krew się toczy ryczałtem, huczy strzelba: kule latają, dostaje się zbrodniom i niewinnemu”⁷². Pomimo politycznego wydzwisku tej wypowiedzi wydaje się, że zawarty w niej opis odpowiadał przebiegowi przynajmniej części litewskich sejmików, także tych odbywających się w miejscach sakralnych.

BIBLIOGRAFIA

Źródła rękopiśmienne

Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie:
zespół 344 (Archiwum Ostrowskich z Ujazdu), sygn. 0974.
zespół 351 (Archiwum Tyzenhauzów), sygn. G 681.
zespół 355 (Archiwum Radziwiłłów z Nieborowa), sygn. 890.

⁶⁹ Archiwum Historyczne Państwa Litewskiego w Wilnie, rkps, fondas 285, ap. 1, nr 73, *Kredens sejmiku gromnicznego żmudzkiego, 1789 r.*, k. 754v-755; zob. także: *Kredens dla deputatów na Trybunał Główny W.Ks.L., 7 II 1776* [w:] *Akta sejmiku kowieńskiego...*, s. 255; [S.F. Medeksza], *Stefana Franciszka z Prószyca Medekszy...*, s. 8.

⁷⁰ S. Niezabitowski, *Dzienniki 1695–1700...*, s. 120.

⁷¹ A.S. Radziwiłł, *Pamiętniki o dziejach...*, s. 402.

⁷² M.F. Karp, *Obraz seymikow. Czyli, co są Seymiki teraznieysze Nasze? Czym są i bydź maię z Natury Ustawy swoiey? Czy w ten Ustawy ich Zamiar trafia Proiekt podany od Deputacyi rządowej? Jaki sposób albo iaka może bydź in dana forma, aby były tym czym bydź powinny?*, Warszawa 1791, s. 8–9.

Archiwum Historyczne Państwa Litewskiego w Wilnie:

fondas 21, ap. 1, nr 52, 91; fondas 285, ap. 1, nr 73.

Archiwum Państwowe w Lublinie:

Klasztor Trynitarzy w Lublinie, sygn. 13.

Biblioteka Książąt Czartoryskich w Krakowie, sygn. 829, 839, 879, 940a.

Źródła wydane

Akta sejmiku kowieńskiego z lat 1733–1795, wyd. M. Jusupović, Warszawa 2019.

Akty izdawajemyje Wilenskoju Archeograficzskoju Kommissieju, t. IV: *Akty briestskiego grodskago suda*, Wilna 1870.

Akty izdawajemyje Wilenskoju Archeograficzskoju Kommissieju, t. VII: *Akty gorodnienskago grodskago suda*, Wilna 1874.

Chrapowicki J.A., *Diariusz*, cz. II: *Lata 1665–1669*, oprac. A. Rachuba, T. Wasilewski, Warszawa 1988.

Jurgaitis R., Stankevič A., Verbickienė A. (red.), *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės seimelių instrukcijos (1788–1790)*, Vilnius 2015. Karp M.F., *Obraz seymikow. Czyli, co są Seymiki teraznieysze Nasze? Czym są i bydź maią z Natury Ustawy swoiey? Czy w ten Ustawy ich Zamiar trafia Proiekt podany od Deputacyi rządowej? Jaki sposób albo iaka może bydź in dana forma, aby były tym czym bydź powinny?*, Warszawa 1791.

[Kossakowski J.], *Pamiętniki Józefa Kossakowskiego biskupa inflanckiego 1738–1788*, wyd. A. Darowski, Warszawa 1891.

Kutrzeba S., Semkowicz W., *Akta unji Polski z Litwą*, Kraków 1932.

Matuszewicz M., *Diariusz życia mego*, t. 1: *1714–1757*, Warszawa 1986.

Matuszewicz M., *Diariusz życia mego*, t. 2: *1758–1764*, Warszawa 1986.

[Medeksza S.F.], *Stefana Franciszka z Prószcza Medekszy Sekretarza Jana Kazimierza, Sędziego Ziemskiego Kowieńskiego księga pamiętnicza wydarzeń zaszłych na Litwie 1654–1668*, wyd. W. Seredyński, Kraków 1875.

Niezabitowski S., *Dzienniki 1695–1700*, oprac. A. Sajkowski, Poznań 1998.

[Poczobut Odlanicki J.W.], *Pamiętnik Jana Władysława Poczobuta Odlanickiego (1640–1684)*, Warszawa 1877.

Radziwiłł A.S., *Pamiętniki o dziejach w Polsce*, t. 1: *1632–1636*, oprac. A. Przyboś, R. Żelewski, Warszawa 1980.

Volumina Constitutionum, t. III: *1611–1640*, vol. 1: *1611–1626*, Warszawa 2010.

Volumina Legum, przedruk zbioru praw staraniem XX. Pijarów w Warszawie, od roku 1732 do roku 1782, wydane, t. 7, Petersburg 1860.

Volumina Legum, t. IX, Kraków 1889.

Z Kowna d. 9 Februarii, „Kuryer Polski” Warszawa 1756, nr 136.

[Zawisza K.], *Pamiętniki Krzysztofa Zawiszy, wojewody mińskiego (1666–1721)*, oprac. J. Baroszewicz, Warszawa 1862.

Opracowania

- Bednaruk W., *Kościół św. Stanisława w Lublinie jako miejsce obrad sejmikowych*, „Kościół i Prawo” 2018, vol. 7 (20), nr 1.
- Bobiatyński K., *W walce o hegemonię. Rywalizacja polityczna w Wielkim Księstwie Litewskim w latach 1667–1674*, Warszawa 2016.
- Jurgaitis R., *Gdzie odbywały się obrady sejmiku wileńskiego w latach 1717–1795?* „Przegląd Nauk Historycznych” 2017, r. XVI, nr 2.
- Jusupović M., *Funkcjonowanie kowieńskich sejmików gospodarskich po reformach sejmu niemego*, „Kwartalnik Historyczny” 2020, vol. 127, nr 4.
- Jusupović M., *Problem legalnego miejsca sejmików jako element rywalizacji politycznej na przykładzie sejmików kowieńskich za panowania Stanisława Augusta*, „Przegląd Wschodni” 2018, t. XIV, z. 4 (56).
- Kanecki O., *Sądy kapturowe Wielkiego Księstwa Litewskiego (1572–1764)*, Sopot 2020.
- Kasabula T., *Ignacy Massalski biskup wileński*, Lublin 1998.
- Konieczna D., *Ustrój i funkcjonowanie sejmiku brzesko-litewskiego w latach 1565–1763*, Warszawa 2013.
- Kościalkowski S., *Antoni Tyzenhauz podskarbi nadworny litewski*, t. I, Londyn 1970.
- Kriegseisen W., *Sejmiki Rzeczypospolitej szlacheckiej w XVII i XVIII wieku*, Warszawa 1991.
- Lityński A., *Prawnokarna ochrona sądów szlacheckich w Polsce XVI–XVIII w.*, „Przegląd Prawa i Administracji” 1981, t. 15.
- Liubawskij M.K., *Oczerk istorii litowsko-russkowo gosudarstwa do liublinskoj unii wključitelno*, Moskwa 1910.
- Łappo I.I., *Wielikoje Kniaźstwo Litowskoje wo wtoroj połowinie XVI stolietija. Litowsko-russkij powiet i jego sejmik*, Jurjew 1911.
- Macuk A., *Baracba magnackich grupowak u WKL (1717–1763 gg.)*, Minsk 2010.
- Macuk A., *Połackaje wawawodstwa u XVIII st. Wawawoda, szlacheckaja elita, sojmiki*, Minsk 2014.
- Priesnjakow A.E., *Litowsko-russkoje gosudarstwo w XIII–XVI ww.*, Minsk 2013.
- Rachuba A., *Miejsca obrad sejmików Wielkiego Księstwa Litewskiego w latach 1569–1794* [w:] S.F. Sokał, A.M. Januszkewicz (red.), *Parlamienskija struktury ulady u sistemie derżaunaga kirawannia Wialikaga kniastwa Litouskaga i Reczy Paspalitaj u XV–XVIII stagoddziach. Materyjały miźnarodnaj nawukowaj konfierencyi (Minsk–Nawagradak, 23–24 listapada 2007 g.)*, Minsk 2008.
- Rachuba A., *Wielkie Księstwo Litewskie w systemie parlamentarnym Rzeczypospolitej w latach 1569–1763*, Warszawa 2002.
- Rachuba A. (red.), *Deputaci Trybunału Głównego Wielkiego Księstwa Litewskiego 1697–1794. Spis*, Warszawa 2004.
- Syrokomla W., *Wycieczki po Litwie w promieniach od Wilna*, Wilno 1857.
- Szwaciński T., *Sejmiki poselskie przed konwokacją 1764 r.*, „Kwartalnik Historyczny” 2006, r. 113, nr 1.
- Wićko D., *Kampania przedsejmowa 1699 roku w Wielkim Księstwie Litewskim*, „Zapiski Historyczne” 2014, t. LXXIX, z. 2.

- Wójciuk M.T., *Przemoc, presja, przekupstwo i konflikty na sejmikach brzeskim i pińskim w dobie saskiej w świetle pamiętników i korespondencji*, „Wschodni Rocznik Humanistyczny” 2009, t. VI.
- Zakrzewski A.B., *O niektórych aspektach kultury politycznej sejmików litewskich XVIII wieku* [w:] A. Stroynowski (red.), *Kultura parlamentarna epoki staropolskiej*, Warszawa 2013.
- Zakrzewski A.B., *Sejmiki litewskie epoki Sejmu Wielkiego: między tradycją a innowacją* [w:] R. Šmigelskytė-Stukienė (red.), *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė: tarp tradicijų ir naujovių*, Vilnius 2014.
- Zakrzewski A.B., *Sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego XVI–XVIII w. Ustrój i funkcjonowanie: sejmik trocki*, Warszawa 2000.

VIOLATIONS OF ORDER AND LAW DURING THE SESSIONS OF THE REGIONAL ASSEMBLIES OF THE NOBILITY OF THE GRAND DUCHY OF LITHUANIA IN RELIGIOUS PLACES IN THE 17TH AND 18TH CENTURIES

Abstract

In the 17th and 18th centuries, the Lithuanian regional assemblies of the nobility (Polish: sejmik) were the scene of numerous disputes. The personal and political involvement of the participants of the sessions frequently led to arguments, fights, and even murders. The nobility, bribed by the magnates, took part in the incidents in especially large numbers. Such undesired occurrences were often directly related to the drunkenness of the participants of the meetings. Even the places of religious worship did not stop them from committing crimes. Tributes were imposed on the local nobility in order to compensate the clergy for the destruction of churches and monasteries. The regional deputy assemblies of the nobility (where judges of the Tribunal of the Grand Duchy of Lithuania were elected) were particularly susceptible to violations of law and order were and this fact resulted in the delegation of double judicial benches to the tribunal sessions. The constitutions passed by the Sejm could not significantly improve the situation.

Key words: regional assemblies of the nobility, Grand Duchy of Lithuania, Tribunal of the Grand Duchy of Lithuania, magistrate's court books, violations of public order